

Літературна критика

Олег Васишин, Ігор Фарина

ЗАВОРОЖУЄ ГРА “АКОРДЕОНА”

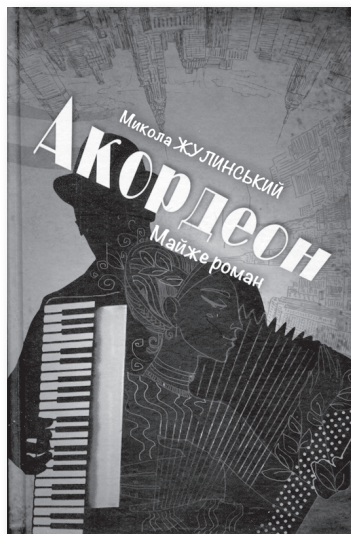
[Жулинський М. Акордеон. Роман. – Київ: Український пріоритет, 2018. – 88 с.]

Зустріч із новою книжкою завжди підштовхує до роздумів, бо таїть у собі чимало запитань, але не будемо їх перераховувати. Зупинимось лише на одному моменті. Спробуємо хоча б собі дати відповідь на таке: чи спричинив “майже роман” Миколи Жулинського зрушення в читацькій свідомості? Відповідаємо позитивно, але водночас змушені зауважити, що в цьому випадку не можна ствердити однозначно, бо роздуми мають кілька розгалужень, як віти плодоносного дерева.

Найголовніша ж віть, напевно, є такою. Досі ми знали академіка М. Жулинського як вдумливого літературознавця. Він заявив про себе публіцистичною книжкою “То твій, сину, батько! Українська душа – на Голгофі ХХ століття”. Шанувальники його таланту замість сірої газетярщини низького стибу побачили глибину проблеми, правду, ретельно приховану тоталітарною системою. Відгомін цієї теми знаходимо в “Моїй Другій світовій” – творі з помежив’я прози та публіцистики. Зумисно робимо такий поділ, хоч деякі письменники вважають публіцистичність елементом художнього тексту і вдають, що не помічають між ними відмінності. А тепер про “Акордеон”. Оригінальний художній текст без будь-яких домішок. Нове амплуа знаної творчої особистості, ще невідоме загалу.

Бачимо магічність і в тому, що цей твір з’явився саме зараз. Крок є певною мірою ризикованим. Апогей зацікавлення життям діаспорного світу припав на 1990-ті роки. Тоді читачі спрагло зверталися до будь-якого друкованого джерела інформації, тому й так захоплено всі вітали появу текстів Івана Багряного, Уласа Самчука, Василя Барки, Ігоря Качуровського. Активізувалися й сучасні українські літератори. Дозволимо собі висловити припущення: “Акордеон” міг загубитися серед інших творів на тему діаспори. Усі про це, мовляв, пишуть. Утім упевнені, що “Акордеон” буде в центрі читацької уваги. По-перше, ратує за це талановитість автора, по-друге, відродження інтересу до ще малознаного.

Є ще один акцент. Правда, він цього разу не такий яскравий, маємо на увазі неоднозначність українсько-польських відносин перед Другою світовою війною, бо ця тема теж постає в “Акордеоні”. Про життя простого українця в умовах білопольської окупації писали Володимир Лис та Йосип Струцюк.

(Звісно, кожен літератор прагне творчої оригінальності, але нам здається, що М. Жулинський таки досягнув її).

Тепер поговоримо про твір конкретніше. Що ж маємо перед собою? Майже роман? Містичний роман? Загадка? Так! Але загадка з двома відповідями, і в розгадці маємо ті ж два визначення із запитань. Абракадабра, скажете. Але не поспішайте, адже в кожному випадку є своя логіка, супроти якої не спрацьовують жодні аргументи.

“Майже роман” – так зазначено в заголовку, тобто щось серединне між повістю і романом. Думка про це з’являється, коли розмислюємо про обсяг написаного. Справді, дехто вважає, що епічне полотно такого виду має мати певну кількість знаків і не менше. Скажімо, саме така вимога є обов’язковою до учасників популярного всеукраїнського конкурсу “Коронація слова”. Чи потрібен такий “математичний” підхід? Зрозуміло, що раціональне зерно в такому підході є, та лише тоді, коли враховувати й інші фактори. Хіба читача в оцінці твору прозаїка цікавить кількість слів, а не рівень висвітлення теми? Очевидно, не маємо права забувати й про те, що в літературознавстві вже давно минула пора однотипності старих оцінок. Чому б не назвати романом прозове читиво, де авторові через якусь одну подію вдалося помандрувати в часі. Коли брати за основу цю думку, то отой дещо дивний доданок “майже” зникає. Але автор назвав своє творіння “майже романом”. Данина пам’яті класичності минулого й орієнтація на сучасність? Кожен може зробити свій висновок.

“Містичний роман” – таке читаємо в анотації, оскільки в “Акордеоні” є щось і від нього. Ми однозначно не говорили “так”. Ні, елементи містики є, але вони тісно пов’язані з реальністю. Тобто маємо поєднання магії містики і невблаганність суворого реалізму. Дивовижно! І ви, очевидно, запитаете: а де ж вона, ота хвалена магичність? А хоча б у музиці з акордеона молодого єврея в Освенцимі, якої не чув співтабірник Петро, але вона чомусь не дає спокою Григорієві Жулинському. Чи, може, згадаємо про його прокидання посеред ночі, бо інструмент сам собою грає? Доплюсуємо сюди і фантазмагоричність сновидінь літньої людини в заокеанній далечині.

Усе стало зрозумілішим, коли бодай побіжно згадаємо про сюжет твору. Як відомо, Жулинський-старший після перебування в нацистському Освенцимі став переселенцем у США. Лише тільки після проголошення незалежності України дорослий син зміг побачити батька. Під час однієї з таких зустрічей емігрант і попросив привезти йому акордеон. Із плину оповіді дізнаємося, що він стає власником інструмента, але цікавість від цього не меншає.

Де він уперше уздрів акордеон? З’ясувалося, що побачив дуже дорогий інструмент в одній із крамниць Луцька. (“Коштує більше за двох коней”). І не тільки вгледів його, а й у руках тримав, бо з сестрою Катериною побував у музичному магазині одного поляка. На жаль, жодної мелодії не зіграв, бо не вмів. Щось подібне бачимо і в заокеанні, коли син купив йому акордеон, так би мовити опис (хоч і дуже своєрідний) реальності. І поряд – містичне звучання акордеона в Маріацькому костелі Кракова, на якому, ніби справдешній, грає покійний батько Григорія, хоч і не був музикою-акордеоністом. Містичне сновидіння, якому віриш!

Повторюємо ще раз: через історію з інструментом авторові вдалося передати суворе дихання часу, коли жив його батько. Напевно, і логічним постає завершення твору, коли рідні продають акордеон уже важкохворого батька. Водночас не хочемо вважати це фіналом, бо в “майже романі” головний герой твору виривається з тенет смерті й робить спробу повернутися до життя. Що буде далі? Про це кожен може здогадуватись в міру гри фантазій.

Щодо теми твору, то, безперечно, можна говорити й про інші аспекти. (На щастя, їх вистачає.) Та зупинимось лише на вищезгаданих, бо, як нам здається, саме вони дають можливість краще збагнути задум письменника, зрештою, розставити акценти.

Спершу поведемо мову про пейзаж у прозовому творі. На жаль, у сучасному літературному процесі пейзаж став чимось необов'язковим. Невміння живописати на білому папері – свідчення літературного безсилля. Тож радіємо, коли натрапляємо на цікавинки такого чарівного живописання в “Акордеоні”: “Чув як десь за могилками чи над ними в небі тремтів дивний звук... Раптово звук обривався – не згасав, не прощався тужливо, а наче кудись падав за могилки в яр”, “Грицько чув внутрішнім слухом свій рішучий спів, тихе вуркотіння басів акордеона, легенькі й гострі, іноді пискляві випорхування з-під його пальців, грайливих, немов зблиски сонячних скелець на Стирові, зайчиків, що якимось дивом вискакували із акордеона і стрибали по перламутрових гудзичках”, “Хіба що під ранок, коли з вікна війнуло нарешті прохолодою, занурився в якісь видива”.

Переконані також, що для прози (романної форми – тим паче), як і для поезії, дуже важливою є метафоричність вираження думки. Добре, що М. Жулинський підтвердив це: “гладить та музика”, “наче пожалівся акордеон”, “що акордеон міг вам шептати?”, “квітки виїдають очі”. Вистачає і вдалих порівнянь: “вспівував, як канарейка”, “а пальці, як вивірки, очі не ловлять”, “ночами руки ломить, покладеш як батоги, лежать, тяжкі, як чужі”. А ще ж маємо такі вдали знахідки, як “ніжність води”, “буркотіння, як з криниці”, “льодинка в рот забігла”...

У цих слововживаннях є певна доза поетичності. Але не думаємо, що тут є якийсь негатив. Знаєте, ці порівняння виглядають так чарівно на тлі звичності: “йде, як мокро горить”, “виють, як собаки”, “обмацував, наче сліпий”, “мокрый, як хлющ”. Органічними у творах є і тексти пісень.

Окремої уваги заслуговує і лексика твору: чимало рідковживаних слів (“розгілена”, “втікання”, “ніжноскорботний”). Вони увиразнюють розділи твору, як і русизми, полонізми, американізми. Лишень зауважимо, що вони не були б такими доречними, якби не розуміння письменником істотної різниці між мовою автора і мовою персонажів.

Вслухаємося у звучання “Акордеона”. Що ще начарують нам клавіші думки на білому папері?

Отримано 11 жовтня 2018 р.

м. Кременець – м. Шумськ

